

NOVINÁRI V HISTORICKÝCH PRELOMOCH MOCI A POLITIKY (1945–1948) – II

JOZEF DARMO

K l ú č o v é s l o v á : novinári v povojnových zmenách v slovenskom novinárstve – vznik povojnovej novinárskej organizácie – slovenskí novinári v zápase o demokraciu a slobodu tlače – novinárske politické čistky v rokoch 1945–1948

S akou úrovňou profesionálneho sebavedomia, vedomia a vnútornej solidarity vstupovala do nových pomerov po skončení vojny, zániku Slovenskej republiky a obnovení Československej republiky novinárska obec? Stručne to možno zhrnúť takto: Napriek vojnovým udalostiam bol v novinárskom prostredí prítomný úzus profesionálnej tolerantnosti, ktorý rešpektovala aj bojovo „inšpirovaná“ povstalecká generácia novinárov. Otázka rozdielnych názorov či profesionálnych postojov nebránila koexistencii a možnej spolupráci na poli profesionálnych aktivít. Za celé obdobie zaniknutej Slovenskej republiky nedošlo v novinárskej obci k vzájomným škandálom osočovaniam či k udavačstvu. Máme na mysli novinárov profesionálnej orientácie a nie naverbovaných „autorov“ rôznych komentárov z radov aktivistov Úradu propagandy, ktorý si sám „obsluhoval“ za honorár propagandistickú zložku vysielania v Slovenskom rozhlase. Polemiky sa viedli v názorovej rovine, nepersonifikovali sa do medziludských vzťahov. V prostredí redakcií sa ustálil postoj, že názorová orientácia, jej rôznorodosť nemôže byť prekážkou v ľudskom rozmere osobných vzťahov novinárov, pokiaľ tieto nie sú v konflikte s princípmi etiky, morálky, ľudských práv a slobôd, záujmov národa a občanov. V novinárskom prostredí ešte nevládol démon sloganu: Kto nejde s nami, je proti nám. Aj preto, ako sa ukázalo, boli tu i novinári bývalej „československej“, „pražskej“ orientácie, ktorí sa neskôr aktívne zapojili do krídla občianskeho odboja napojeného na Benešove aktivity v Londýne.

Nebudeme sa zaoberať zmenami vo vývoji mediálnych systémov tlače na Slovensku po roku 1945. Ani podrobnejšie vznikom Povereníctva informácií, ZAS-u, Československého rozhlasu, slovenského filmu, teda pracovným priestorom aktivít novinárskej obce. Odkazujeme na publikované štúdie v *Otázkach žurnalistiky*, v zborníkoch Katedry žurnalistiky FiF UK – Žurnalistika alebo v učebných textoch novinárskych škôl. Sledujeme veľmi citlivú tému, a to stretu moci, ideológií, politiky a ich dosah na osudy novinárov. Teda na otázky slobody a práva vykonávať túto profesiu s ďalekosiahlym významom pre politický, kultúrny a občiansky život.

Zánik Slovenskej republiky a obnova ČSR postavili novinársku obec pred problém transformovania sa do nových politických pomerov. Novoutvorená vláda zriadila Ministerstvo informácií v Čechách a na Morave a Povereníctvo informácií na Slovensku. Ministerstvo vnútra a Povereníctvo vnútra na Slovensku nariadili uskutočniť „očistu“ verejného života v štátnej správe, v kultúrnych, vedeckých, spoločenských inštitúciách a v prostriedkoch informácií – na Úrade propagandy, v rozhlase, v ZAS-e, v slovenskom filme, v redakciách a v novinárskej organizácii. Povereník informácií Michal Chorvát rozhodnutím z 12. júla 1945 vymenoval v zmysle nariadenia SNR zo dňa 25. mája 1945 č. 44/1945 § 11 ods. 1 preverovaciu komisiu pod predsedníctvom dr. Rudolfa

Mrliana.¹ Plnila úlohu ústrednej preverovacej komisie pre inštitúcie v pôsobnosti Povereníctva informácií a osvety (PIO) – rozhlas, film a ZAS. Tieto inštitúcie boli zaradené do štyroch kategórií a podľa nich boli menovite určení členovia komisie ako gestori previerok. I. kategória: dr. Fedor Jesenský (ústredie PIO), Ján Bálinth (rozhlas); II. kategória: Štefan Baláž (ústredie PIO), Anton Fischer (film), Emil B. Štefan (ZAS), Edita Draxlerová (ústredie PIO); III. kategória: Ján Lóži (ústredie PIO), Rudolf Slávik (ústredie PIO); 4. kategória: Lukáč Ferančík (ústredie PIO).²

Preverovacia komisia začala pracovať 1. augusta 1945. Vtedy vyzvala všetkých zamestnancov bývalého Úradu propagandy (ÚP), aby sa dostavili na previerky.³ K dispozícii sú zápisnice z preverovania.⁴ Išlo prevažne o bývalých pracovníkov administratívneho, technického a organizačného servisu ÚP. Z tých, ktorí sa na previerku dostavili, nepreverila iba Jána Jankoviča. Komisia skončila prácu 12. februára 1946 s poznámkou, že pracovala humánne.

Na Povereníctve informácií a osvety zostalo po „očiste“ pracovať 162 zamestnancov vrátane dr. Rudolfa Mrliana a osobného tajomníka Ondreja Stojku.⁵ Podľa archívneho zoznamu bolo od 15. februára 1946 do 31. decembra 1947 prijatých ďalších 70 zamestnancov. Ich počet dosiahol 203 pracovníkov. Zamestnanci sa prijímali podľa vládneho uznesenia vydaného ešte za predmníchovskej ČSR 20. októbra 1930 o kompetencii ustanovovania zmluvných zamestnancov. Toto vládne ustanovenie nadobudlo platnosť aj po roku 1945, a to uznesením Zboru povereníkov zo dňa 13. júna 1947. Stalo sa tak za predchádzajúceho súhlasu Ministerstva financií.⁶

V období rokov 1945–1946 platil v novinárskom prostredí, ako aj vo verejnosti názor, že tlač má slobodne komunikovať názory spoločnosti a pôsobiť slobodne medzi inštitúciami moci, politiky a občanmi. S takto chápanou slobodou sa prirodzene viazala potreba vnútornej profesionálnej, občianskej zodpovednosti a dobrovoľnej informačnej disciplíny a profesionálnej etiky. Navyše bolo neprijateľné, aby sa Slovensko vrátilo opäť k provinčnému nazeraniu na seba, na súžitie s národnosťami, s partnerským českým národom. Slovensko sa malo stať spolutvorcom novej spoločnej štátnosti, ktorá nemala byť, až na demokratický pluralitný charakter moci, kópiou predvojnovnej republiky. Aspoň zo slovenskej strany bola táto vôľa jednoznačná. Bola tu prirodzená požiadavka zviditeľňovania Slovákov a Slovenska ako republiky v štátnej federácii s Českou republikou. Tak sa chápal v Košickom vládnom programe zakotvený východiskový princíp: „rovný s rovným“. Slovensko preto nemeškalo. Budovalo svoje štruktúry moci, štátnej správy, kultúrne a informačné inštitúcie ako inštitúcie s celoslovenskou pôsobnosťou, suverénne v rozhodovaní o slovenských záležitostiach. A súčasne ako inštitúcie otvorené k budúcim orgánom federácie, ktoré by spravovali spoločné veci. Česká strana začala však obnovovať starý model štruktúr moci a správy z predmníchovskej republiky. Praha budovala nie české, ale československé orgány moci a štátnej správy,

¹ŠÚA, PIO, K-8, fasc. 28/48. Prípis povereníka Michala Chorváta. Pôvodne bol prípisom zo dňa 26. 6. 1945 č. 624/1945 menovaný za predsedu Julu Horváth.

²Tamže.

³ŠÚA, PIO, Obežník: „Všetkým zamestnancom Povereníctva informácií zo dňa 1. 8. 1945, obežníky zo dňa 6. 8. 1945 a 7. 8. 1945.

⁴ŠÚA, PIO, K-8, fasc. 28/48. V spise sú menovacie dekréty pre jednotlivých členov preverovacej komisie.

⁵ŠÚA, PIO, K-8, fasc. 1045/46. Zoznam zamestnancov nachádzajúcich sa na Povereníctve informácií „po rekonštrukcii“.

⁶ŠÚA, PIO, K-8, fasc. 40/48. V spise sa nachádza aj menoslov zamestnancov.

ktoré plnili súčasne úlohy regionálnej moci a správy na území Čiech a Moravy. Bol to mocenský model unitárneho štátu, nie dvoch republík. Vnútropolitický vývoj dostal charakter zápasu federálnej a unitárnej koncepcie štátu. Slovensko nastúpilo pozičný zápas o federáciu. Prejavilo sa to vo vzťahoch štátnej moci, ale aj v oblasti informácií. Poverenie informácií a osvetu presadzovalo svoju celoslovenskú kompetentnosť voči Ministerstvu informácií a osvetu, ktoré pracovalo jednoznačne na podriadení si Poverenia informácií, a to najmä v zahraničnopolitickej oblasti.

Na federálnom princípe sa budovala od samého počiatku aj novinárska organizácia na Slovensku. Už 25. marca 1945 sa v Košiciach zišli slovenskí novinári pôsobiaci v *Národnej obrode*, v *Pravde*, *Demokrate*, ZAS-e a dohodli sa na založení prípravného výboru, ktorý „do tých čias, kým bude založená organizácia,... bude zastupovať záujmy slovenských novinárov“.⁷ V pripravených dokumentoch jednoznačne zaznelo, že to bude organizácia nie ideologická, ale profesionálna, stavovsky demokratická, s podporným politickým, profesionálnym a sociálnym (odborovým) programom. Mala brániť profesionálnu a občiansku nezávislosť pri výkone novinárskeho povolania, slobodu informácií a ich komunikácie. Po nedávnych skúsenostiach sa jednoznačne zdôrazňovalo, že úlohou novinára je, aby svojimi novinárskymi aktivitami šírenia objektívnych informácií spájal zjednocujúci duch národného, občianskeho a celospoločenského záujmu. Všeobecne sa prijímal princíp, že aj politické strany majú slúžiť tomuto cieľu. Očakávalo sa, že aj v podmienkach, keď sa noviny dostávajú výlučne do rúk politických strán, spoločenských organizácií a inštitúcií, nezvrhne sa slovenské novinarstvo po skúsenostiach z minulosti k sektárskemu „partajníctvu“, že sa nestane tribúnou stranického hašterenia. Aj preto si mal novinár ubrániť svoju profesionálnu nezávislosť. Tomu mala slúžiť novinárska organizácia.⁸

Dňa 19. marca 1946 sa zakladá Zväz slovenských novinárov. Táto organizácia vstúpila do vzťahu k Svazu českých novinárov ako jej „federálny“ partner. Obe organizácie sa dohodli na utvorení spoločného konzultačného orgánu – Ústredného zväzu čs. novinárov na princípe parity delegovaných zástupcov 4 : 4.

Tento „federálny“ princíp sa podarilo presadiť nielen v novinárskej organizácii, ale aj vo vydávaní tlače, v agentúrnom spravodajstve ZAS-u a ČTK či Slovenského filmu (založila sa Slovenská filmová spoločnosť). Po zániku Slovenského rozhlasu bolo rozhlasové vysielanie podriadené Československému rozhlasu v Prahe. Otázky kompetencií s rozhlasom na Slovensku sa iba vyjasňovali, rovnako i problematika spoločného programu. Inak bol rozhlas na Slovensku plne v pôsobnosti PIO.

Sloboda tlače bola deklarovaná. No už na horizonte „usadzovania sa“ politickej moci s prevahou komunistov v Prahe sa črtali obmedzenia. Vláda začala robiť v legislatíve kroky, ktoré by korigovali liberalizmus vo vydávaní novín. Najmä vznikajúce štruktúry rodiacich sa pražských „celostátných“ orgánov a inštitúcií, teda moci komunistických aparátčikov, dogmatikov straníckej propagandy, tento „liberalizmus“ a slovenský federalizmus znepokojoval. Slobodu v pluralite názorov a občianskych slobôd vnímali ako vlastné ohrozenie moci. So slobodou tlače, s vládou tolerancie treba keď už nie hneď skoncovať, tak aspoň jej prejavy obmedziť. Neodmietali slobodu slova, ale zdôrazňovali, že jednotlivec občan i novinár sa má podriadit celku a že

⁷Pravda, 7. 3. 1945.

⁸DARMO, J. – HOLINA, V.: Novinárska organizácia na Slovensku (1945–1989). In: Dokumenty zhromaždenia delegátov Slovenského syndikátu novinárov. Bratislava 1990, s. 1–30.

aj sloboda prejavu a sloboda výkonu novinárskej profesie musia byť slobodou „rádu celku“.⁹ Oslabiť slovenský federalizmus znamenalo predovšetkým potlačiť vplyv katolicizmu. V dominantnej réžii KSČ sa v našej povojnovej organizácii tlačovej slobody, pod črtajúcou sa vládou jednej ideológie ateizmu začína boj proti kresťanskému substrátu Slovenska, osobitne katolicizmu. Črtala sa doba, keď sa nebudú priznávať ani formálne práva každého občana na vierovyznanie. A už vonkoncom sa nemala pripustiť zásada, aby každý občan mohol zo zákona vydávať noviny a šíriť svoje názory.

V polovici roka 1947 v Čechách a na Morave nadobudla voľbami v roku 1946 nekontrolovanú moc komunistická strana. Sloboda tlače, sloboda slova a práva na informácie sa dôsledne začali podriaďovať do „rádu celku“ a práva robotníckej triedy. Nebolo to v povojnovom vývoji ani na Slovensku nič neočakávaného. Predsa vo vedení SNP sa skoncentroval o. i. aj komunistický princíp chápania slobody tlače a slobody slova. A tento stranícky pohľad nebol vzdialený ani vodcom nekomunistických strán. Tak sa na princípoch istej, pravdy, zákonom prípustnej „regulácie“ slobody tlače a slobôd vôbec „zhodli všetci politickí činitelia“, a to v diskusii letných mesiacov roka 1945.

Jednoznačné víťazstvo Gottwaldovej komunistickej strany vo voľbách v Čechách a na Morave a naopak porážka KSS na Slovensku volebným víťazstvom Demokratickej strany zvýšili politické pnutia medzi Prahou a Slovenskom. Pripravoval sa projekt násilnej zmeny politických pomerov na Slovensku v prospech KSS. Nasledovali nielen „pražské dohody“, podkopná aktivita KSS. V oblasti tlače sa aktivizuje Ministerstvo informácií. Dňa 22. februára 1947 postupuje Ministerstvo vnútra list na Úrad predsedníctva vlády v Prahe (už úplne v moci KSČ). Je reakciou na list Ministerstva informácií. Vec: „Prohlídka tisku“. „Důvěrné.“, ktorý Ministerstvo informácií zaslalo Ministerstvu vnútra ešte 13. septembra 1946. List Ministerstva vnútra adresovaný Úradu predsedníctva vlády sa vo svojom stanovisku tlmočenom vládě na tento list odvoláva. Ministerstvo vnútra sa vyjadruje k problému kontroly tlače.

Úrad predsedníctva vlády odovzdal opis tohto stanoviska Ministerstva vnútra Ministerstvu informácií a Povereníctvu informácií so žiadosťou, aby k nemu zaujali stanovisko. Prezidiálny šéf Povereníctva informácií dr. Fedor Jesenský poveril jeho vypracovaním prednostu II. odboru Petra Suchanského. Ten stanovisko predkladá dr. Jesenskému 11. apríla 1947. V ňom sa o. i. konštatuje: „Súhlasíme s tým, že treba sledovať tak spôsob, ako i obsah písania domácej tlače, ale jedine s tým zameraním, aby sme tlač chránili pred výstrelkami a prechmatmi v politickej i morálnej výchove občianstva, ktorej správnosť pokladáme za eminentný štátny záujem.

Uskutočňovanie tejto kontroly tlače sa nijako nesmie dotýkať a tým menej ohrozovať ústavne zaručenej slobody slova a tlače. Žiaľbohu, vo Vašom návrhu takýto nábeh vidíme, a preto naše pripomienky kladieme na túto postaf.

Najzákladnejším znakom demokracie je sloboda slova a tlače, v ktorej sa voľne majú odzrkadľovať mienky a túžby slobodného ľudu. Stojac na tomto základe nášho demokratického štátu, musíme sa jasne vysloviť proti všetkému, čo by akoukoľvek formou, v akomkoľvek smere porušovalo tento základ demokracie, a preto zásadne nemôžeme prijať Váš návrh, vystavený v predmetnom liste.“¹⁰

⁹OSVALD, V.: Noviny včera a zítra. Praha, Práce 1946, s. 92.

¹⁰ŠŮA, PIO. List Petra Suchanského, prednostu II. odboru tlačového odboru PIO, adresovaný dr. Fedorovi Jesenskému, prezidiálnemu šéfovi Povereníctva informácií.

Rovnaké stanoviská zaujímala aj slovenská novinárska obec, Zväz slovenských novinárov vedený demokratom Karolom Huškom. V tempe prijímaných troch „pražských dohôd“ Slovensko spelo už v roku 1947 k predpremiére februára 1948. Dňa 28. septembra 1947 došlo k opätovnej aktivizácii preverovacích komisií. Vymenovali sa noví členovia preverovacej komisie Povereníctva informácií. Z pôvodnej komisie, ktorá v rokoch 1945–1946 uskutočnila „očistu“ slovenskej žurnalistiky od „exponentov“ z rokov 1939–1945, sa účasti v novej písomne vzdal dr. Fedor Jesenský. Z úradu Povereníctva informácií odišli Ján Bálinth a Emil B. Štefan. V Londýne už pôsobili Edita Draxlerová a Anton Fischer. Odišli ďalší: Štefan Baláž, Ján Lóži, Rudolf Slávik. Za predsedu novovymenovanej preverovacej komisie bol menovaný dr. Rudolf Mrlian. Ten navrhol ďalších členov: ministerského komisára dr. Jozefa Krajčoviča, Andreja Tordaja, dr. Pavla Šulana, Rudolfa Rešetku, podúradníka Daniela Bradáča, kancelárskeho zriadenca Mikuláša Balogha a Antona Živnera.

Podľa úradného záznamu zo dňa 11. decembra 1947 rozhodol vtedajší povereník informácií prof. Bohumil Lukačovič (vystriedal dr. Samuela Belluša) o odvolaní pôvodnej preverovacej komisie a vymenoval novú v zložení: dr. Fedor Jesenský – predseda, členovia: Ján Čajak ml., zmluvný úradník osvetovej služby, dr. Rudolf Mrlian, odborový radca, dr. Pavol Šulan, zmluvný úradník osvetovej služby, Karol Hostaša, zmluvný redaktor, Rudolf Slávik, hlavný kancelársky oficiál, Anton Živner, zmluvný pomocný zriadenec. Návrh zloženia preverovacej komisie bol však rozhodnutím zo dňa 21. januára 1948 opätovne upravený. Za predsedu bol menovaný Ján Čajak ml., dr. Fedor Jesenský ako prezidiálny šéf nemal byť v komisii. Aj toto rozhodnutie o zložení preverovacej komisie bolo 6. februára 1948 upravené. Za predsedu bol menovaný dr. Rudolf Mrlian a Ján Čajak ml. zostal členom. Zloženie komisie bolo už v réžii politického zápasu demokratických síl a komunistickej orientácie spoločenského vývoja. Boli to posledné pokusy, ako udržať v priestore informácií demokratické pomery. So zreteľom na pofebruárový vývoj sa vec preverovacích komisií stala bezpredmetnou.¹¹ Po februári 1948 nastúpili oveľa razantnejšie Akčné výbory „očisty“ verejného života od „reakcie“. KSČ hneď po prevzatí moci kádruovo rekonštruuje Povereníctvo informácií. Toto prijíma opatrenia k „očiste“. Základom sa stáva dokument Povereníctva vnútra: „Dočasné opatrenia vo veci služobného pomeru zamestnancov odstránených počas očisty z verejnej služby.“¹² Odstránení boli odsúdení podľa nariadenia č. 33/1945 Sb. n. SNR o potrestaní a) fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov; b) ktorí boli odsúdení podľa uvedeného nariadenia pod písm. a) k trestom verejného pokarhania.

KSČ vypracovala pre propagandu boja o moc inventár ideologickej prípravy vyrovnania sa s reakciou aj v oblasti informácií, v tlači, v rozhlase, v ZAS-e, vo filme a na Povereníctve informácií. Zo zástancov demokracie a spravodlivého štátoprávneho postavenia Slovenska z radov inteligencie, ale aj partizánov a príslušníkov zahraničného odboja sa stali buržoázni nacionalisti. Spojenie so zahraničnou špionážou „zabezpečovali“ Židia a ľudácki „klérofašisti“. Nastáva zúčtovanie so všetkými demokraticky zmýšľajúcimi novinármi. Nastupuje stranícka jednofarebnosť. Komunistami ovládané Povereníctvo vnútra pripravuje podmienky na realizáciu ďalšej očisty. Februárom Slovensko prehralo zápas o demokraciu, demokratický rozvoj federalizovaného Česko-Slovenska. Zvíťazilo komunistické Česko za kolaborácie slovenských komunistov. Demokracia bola porazená. So Slovenskom sa zúčtovalo ako s porazeným nepriateľom. Zo

¹¹ŠÚA, PIO. Prípís prezídia Povereníctva informácií dr. Rudolfa Mrliana zo 7. 7. 1948.

¹²ŠÚA, PIO, K-8, fasc. 1045/46. Prípís povereníka vnútra Daniela Okályho zo dňa 11. 3. 1948.

Slovenského rozhlasu, ktorý sa vývojom a úrovňou rozhlasovej práce vypracoval na významnú mediálnu kultúrnu inštitúciu, sa stal Československý rozhlas už bez „riadiťstva“ v Bratislave, v postavení bratislavskej odbočky Československého rozhlasu. Slovenská filmová spoločnosť sa stáva „odbočkou“ Československého štátneho filmu. Oklieštuje sa spravodajský agentúrny priestor ZAS-u. Redukuje sa počet slovenských spravodajcov v zahraničí. Slovensko sa z pohľadu zahraničia a vo vydávaní spravodajstva zo zahraničnej politiky v agentúrnej praxi ČTK, ktorá neskôr zánikom ZAS-u ovládla Slovensko aj spravodajsky, dostáva definitívne do pozície informačnej provincie.

To bol však iba vonkajší scenár vyrovnania sa s novinárskou obcou Slovenska. Z redakcií bola doslova vymetená tak ťažko budovaná profesionálna solidarita. Za podpory bezpečnostných zložiek, teroru a zastrašovania sa k slovu dostávali naverbovaní karieristi. Za ich pomoci a s nimi na čele sa v redakciách novín, časopisov, v rozhlase, vo filme, v ZAS-e, na Povereníctve informácií vytvárajú Akčné výbory totálnej očisty slovenskej žurnalistiky od „reakcie“. Spustila sa doslova lavína nezákonnosti, udavačstva, petícií a žiadostí s menoslovmi „reakčných živlov“, ktorých treba odstrániť. Špionmánia, slovenský buržoázny nacionalizmus a antisemitizmus sa stali inventárom „zdôvodnení“ čistiek.

Tak zamestnanci Slovenskej filmovej spoločnosti „do jedného žiadajú O Č I S T U v slovenskom filme“.¹³ A od koho sa majú tieto mediálne inštitúcie „očistiť“? „Ludia, ktorí nemali nič spoločné so Slovenským filmom, novopečení novoslováci, nepreverení pozmenení židkovia a židovečky, ktorí zasadli za stoly slovenského filmu a kalia vodu, ako sa len dá svojimi neodbornými zásahmi.“ A tak sa podsúva v Nitre na odstrel „židovský advokát“ dr. Štark, v Rači „istý pánko“ Luknár, v Bratislave-Prievoze „menší kapitalista“ Majcich, „rasove uschovaný“ Golan, bývalý Glück, „ilegálne uschovaný židovsko-maďarský-nemčisko“ pán Michal Fried, „tiež exemplár“ Vlado Bahna, „hávajú, ktorá mala byť zo Slovenskej filmovej spoločnosti už dávno odstránená“.

Vo „veci očisty od reakčných živlov“ konal aj Akčný výbor Národného frontu zamestnancov Čs. rozhlasu v Bratislave. Lebo „rozhlas celý ako podnik je politicky dôležitým kľúčovým podnikom, ovplyvňuje najširšie vrstvy nášho ľudu, ba preniká aj za hranice nášho štátu. Musí byť šíriteľom myšlienok politických, osvetových, kultúrnych a umeleckých, nekompromisne sa stotožňujúcich s vládou a štátnou politikou. V blízkej minulosti bol rozhlas pod bezprostredným právnym vplyvom reakcie legalizovanej v bývalej DS“. „...v programe sa čoraz viac šíri myšlienky podrývačského reakčného jedu“. Nasleduje uznesenie Akčného výboru Národného frontu zamestnancov rozhlasu: Prepustíť zo služieb rozhlasu k 31. marcu 1948 „bez akýchkoľvek nárokov voči podniku, ktoré vyplývajú zo služobnej zmluvy“. Nasledujú mená a dôvody „očisty“: Ján Balada – „podpora a protektorstvo reakčných živlov v rozhlase“; Gabriel Rapoš – „podpora a protektorstvo reakčných živlov v rozhlase. Marenie konsolidačnej činnosti v rozhlase v zmysle vládneho programu... Intenzívne zásahy do politického programu v reakčnom duchu. Reakčná redaktorská činnosť v *Čase a Nových prúdoch*. Vylúčený zo Zväzu novinárov“; Vlado Horváth – „zradil a plne sa zapojil do reakčnej kliky“; Mikuláš Kresák – člen symfonického orchestra Čs. rozhlasu, „exponent reakčného krídla DS... verejne šíril štvavé reči proti ľudovej demokracii, socializmu...“; Gustáv Brom, referent zábavnej hudby –

¹³ŠÚA, PIO, K-12, fasc. 1511/48. Uznesenie Akčného výboru Národného frontu zamestnancov Čs. rozhlasu v Bratislave vo veci očisty od reakčných živlov. Uznesenie je nedátované, ale následnými rozhodnutiami spadá do konca februára a prvých dní marca 1948. Následne citované časti v úvodzovkách sú z tohto dokumentu.

„v službách odboru mladých demokratov reprodukoval so svojím orchestrom na zájazde po Slovensku kabaretné čísla namierené proti ROH, SSM a ZSSR“; Viliam Fiala – „pre najužšiu spoluprácu s reakčnou klikou a pre jeho negatívny postoj k vytvoreniu jednotnej československej rozhlasovej spoločnosti“; Anna Mojtoová, programová redaktorka – „účinne pomáhala reakčnému krídlu bývalej DS, podozrivá z účasti na protištátnom sprisahaní...“; Alexander Moyzes, skladateľ – „pomýlené postoje v nedávnej minulosti“; Ludovít Šebesta, bývalý vedúci vysielania pre krajanov v Prahe – „vylúčený AV Čs. rozhlasu v Prahe“; Vladimír Ursíny, bývalý hlásateľ vysielania pre krajanov v Prahe – „stav sa negatívne k výdobytkom ľudovodemokratického režimu“ atď., atď. Z rozhlasu v Bratislave bolo vylúčených 23 pracovníkov. Rozsudok nad ich osudom za Akčný výbor zamestnancov Čs. rozhlasu podpísali: Ctibor Kováč – predseda, Ctibor Štítnický – podpredseda, Elena Karpáty – tajomníčka AV.

Zo služieb ZAS-u boli prepustení zamestnanci: gen. riaditeľ ZAS-u Martin Kostolný, redaktori Ján Holý, František Krchnák, Ján Mihalkovič a Peter Suchanský. Všetci na základe rozhodnutia AV Zväzu slovenských novinárov. Zväz vylúčil menovaných preto, že „vyvíjali činnosť proti záujmom ľudu a republiky, pre rozvracanie ľudovodemokratického zriadenia alebo pre činy priečiace sa novinárskej cti“.¹⁴

Z Povereníctva informácií bolo prepustených alebo penzionovaných podľa zákona č. 213/1948 Sb. 44 pracovníkov.¹⁵ Z okresných osvetových rád, ktoré patrili do pôsobnosti Povereníctva informácií, prepustili alebo penzionovali podľa zákona č. 213/1948 Sb. sedem pracovníkov.¹⁶

Podľa výnosu Ministerstva vnútra zo dňa 1. marca 1948 č. B – 3244-1/3-1948-IV/1 mali byť zo služby odstránení všetci zamestnanci, ktorí boli podľa niektorých retribučných predpisov „uznaní za vinných“. Voči všetkým mali byť vyhovené dôsledky stanovené zákonom č. 213/1948 Sb. do 1. septembra 1948, prípadne do 30. septembra 1948. „Zkoumatí, zda opatření AV směřovala k ochraně nebo k zabezpečení lidově-demokratického zřízení nebo k očistě veřejného života (§-1 ods. 1. zák.) nepřisluší úřadu, nýbrž jedině ÚAV NF (§-1 ods. 2. zák.), jehož rozhodnutí je pro úřady závazné.“¹⁷

Očista v Československom štátnom filme na Slovensku postihla 27 pracovníkov. Dôvod prepustenia, ktorý uviedol Akčný výbor poštátneného filmu vo svojom prípise Povereníctvu vnútra, VII. odbor zo dňa 5. marca 1948, znel: „Išlo o osoby, ktoré boli v spojení s reakčným krídlom DS, ktoré za ochrany bývalého poverenika dr. Belluša sa snažili vniesť neporiadok do poštátneného filmu a hatili vývoj poštátnenia.“¹⁸

Mraky sa začali sťahovať aj nad Zväzom slovenských novinárov. Na členskej schôdzi Svazu českých novinářů (SČN) komunisti vedení Vojtěchom Dolejším dňa 18. februára 1948 vo vnútri zväzu konfrontačne vystúpili proti demokraticky zmýšľajúcim novinárom na čele s Pavlom Tigrídom a pomerom hlasov 94 : 51 presadili prijatie

¹⁴ŠÚA, PIO. Prípís ZAS-u zo dňa 27. 9. 1948 Povereníctvu vnútra č. 2250/48 podpísaný generálnym riaditeľom ZAS-u Mikulášom Šurinom.

¹⁵ŠÚA, PIO. Zoznam osôb postihnutých očistnou akciou ku dňu 30. 9. 1948. Zoznam je dátovaný dňom 23. 10. 1948.

¹⁶ŠÚA, PIO. Zoznam zamestnancov Okresných osvetových rád, prepustených alebo penzionovaných podľa zák. č. 213/48 Sb.

¹⁷ŠÚA, PIO. Prípís Úradu predsedníctva zboru povereníkov zo dňa 10. 9. 1948 – predmet: Akčné výbory – vysvetlivky k vykonaniu zákona č. 213/1948 Sb., príloha A.

¹⁸ŠÚA, PIO. Prípís Slovenského riaditeľstva Československého štátneho filmu Povereníctvu vnútra. Vec: očista verejného života, č. j. 1/2324/48, z októbra 1948 (deň je na spise nečitateľný).

rezolúcie, ktorá znamenala otvorené prihlásenie sa ku stalinskej informačnej politike. Túto od roku 1945 uplatňoval vo funkcii ministra informácií Václav Kopecký. Rezolúcia znamenala rozkol v novinárskej organizácii. Kritériom novinárskej práce v novinách sa stal postoj ku KSSZ, KSČ a jednoznačné akceptovanie ideologickej konfrontácie so západnými demokraciami. Krátko po februári 1948 sa pri Zväze slovenských novinárov (ZSN) vytvára Akčný výbor pre očistu novinárskych radov. Z členskej základne ZSN vylúčili vyše 40 novinárov. Ide o organizovaných členov. Počet novinárov nečlenov zväzu bol oveľa vyšší. Po prvom zjazde čs. novinárov v Prahe dňa 24. októbra 1948 sa vytvára jednotný celoštátny Zväz čs. novinárov. ZSN ako zvrchovaná novinárska organizácia zaniká. Dňa 29. januára 1949 sa utvára Národný zväz slovenských novinárov, ktorý má charakter pobočky celoštátnej organizácie. Rozhodnutím členskej schôdze sa jej názov mení 25. apríla 1953 na Slovenský výbor Zväzu čs. novinárov. Novinárska organizácia sa stáva už nie profesionálnou, ale ideovou organizáciou. V novinách mohol pracovať iba člen novinárskej organizácie. Očista tak pokračovala ďalej.

Skončili sa dve dejstvá novinárskych čistiek, ktoré postihli novinárov po roku 1945. Novinárska profesia prestúpila rubikon svojej profesionality. Stratila hodnoty humanizmu, kultúry, úcty k človeku, k občanovi a k národu ako spoločenstvu s vitálnymi zdrojmi nevyhnutnými pre zmysluplnú novinársku činnosť. Svedomie žurnalistiky, stelesnené v novinárskych osobnostiach demokratického, humanistického zmýšľania bolo vyhostené na smetisko perzekúcií. Miesta v redakciách zaujali „pomocníci“ strany, krátkodobými kurzami zaškolení robkori, roľdopi bez vzdelania, ale „verní“. Je to žatva hašterenia, udavačstva, kaličenia dôstojnosti človeka, propagandistickej štafáže k politickým hrdelným procesom a vraždám. Slovenská žurnalistika vstupuje do dlhého obdobia svojej ťaživej histórie.

Kontakt na autora: PhDr. Jozef Darmo, CSc., Mediálne informačné centrum, Pionierska 4, 812 46 Bratislava

Journalists in Historical Breaks of Power and Politics (1918–1945; 1945–1948)

Jozef Darmo

Keyword: politicization and ideologisation of journalistic profession in the 20th century – journalist in Czechoslovak democracy of 1918–1938 – historical, geopolitical changes and political and legal status of journalist – collapse of Czechoslovak Republic and birth of the Slovak Republic – the years of 1939–1945 and journalists – journalist in the postwar journalism – establishing of postwar journalists organization – the Slovak journalists in the struggle for democracy and freedom of the press – cleanings among journalists in 1945–1948.

The twenties century was a century of the media. The social development brought the mass media: press, radio, television and, at the end of the century, also Internet a teletext. The journalism was fully established as a specific form of social communication as well as a profession with wide range of activities and specializations. Mass communication became an important attribute of social organization, political systems, self-regulation, management as well as tool for gaining and maintain-

ing the power. Phenomena of political power and of public opinion together with political journalism came up. Too, relationship of journalism, journalists and political power is established. Democratic but also totalitarian systems (of dictators or one political party) aimed to control – ideologically and politically – journalism, journalists, and to corrupt them economically and to campaign against them by power, legal repressions and cleanings.